

Προπτυχιακή Εργασία

Τσίμπας Κωνσταντίνος

Η Χρηματοδότηση των Πολιτικών Κομμάτων

Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Νομικών Επιστημών

Θέμα: «Η χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων»

Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου
Τσίμπας Κωνσταντίνος

A.M. 1340199900958 Μάιος 2004

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγικά

1. Άρθρο 29 παρ.1 ,Τα πολιτικά κόμματα 3
2. Εννοιολογικά στοιχεία πολιτικών κομμάτων 3
3. Βασική αποστολή του πολιτικού κόμματος 3
4. Ελεύθερος ανταγωνισμός κάτω από ίσες προϋποθέσεις 4

B. Κρατική οικονομική οργάνωση-επιχειρήματα υπέρ και κατά 6

Γ. Οι αρχές της οικονομικής οργάνωσης και λειτουργίας 8

1. Η αρχή της διαφάνειας 8
  - 1α. Οικονομική διαχείριση και έλεγχος αυτής 8
  - 1β. Η δημοσιότητα 9
2. Η αρχή της δημοκρατικής ανάδειξης, συγκρότησης και λειτουργίας 10

Δ. Η συνταγματική αντιμετώπιση του κομματικού φαινομένου 12

E. Κρατική (τακτική και εκλογική χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας). 15

Στ. Έκτακτες εισφορές στα πολιτικά κόμματα 17

Z. Συμπέρασμα -Conclusion 20

H. Βιβλιογραφία 21

Θ. Λήμματα 22

I. Νομοθεσία 22

Iα. Νομολογία 23

A. Εισαγωγικά

1. Άρθρο 29 παρ.1 - Τα πολιτικά κόμματα

Στο τρίτο μέρος του Συντάγματός που επιγράφεται «οργάνωση και λειτουργία της

Πολιτείας» και ειδικότερα στο τμήμα Α του μέρους αυτού, με τίτλο «Σύνταξη της Πολιτείας» περιλαμβάνεται για πρώτη φορά στην Ελληνική Συνταγματική ιστορία ειδική διάταξη για τα πολιτικά κόμματα. Πρόκειται για το άρθρο 29 παρ.1 το οποίο ορίζει τα ακόλουθα: «έλληνες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, που η οργάνωση και η δράση τους οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του Δημοκρατικού πολιτεύματος».

2. Εννοιολογικά στοιχεία πολιτικών κομμάτων

Το ίδιο το Σύνταγμα δεν περιέχει ορισμό του πολιτικού κόμματος. Παρά το γεγονός ότι ούτε το Σύνταγμα ούτε η νομοθεσία περιέχουν στοιχεία που θα διευκόλυναν τη διαπίστωση της έννοιας του πολιτικού κόμματος, η πολιτική πρακτική και η σύγχρονη ιστορική εξέλιξη έχουν αναδείξει τα βασικά εννοιολογικά στοιχεία του κομματικού θεσμού. Τέτοια στοιχεία είναι τα εξής:

- α. το πολιτικό κόμμα είναι ιδιαίτερη μορφή ένωσης πολιτών
- β. η ένωση αυτή των πολιτών έχει χαρακτήρα διαρκή ή πάντως μεγάλης διάρκειας
- γ. η ένωση αυτή έχει σκοπό την απόκτηση της πλειοψηφίας στο εκλογικό σώμα και στα αντιπροσωπευτικά όργανα που προβλέπει η έννομη τάξη ή τουλάχιστον την πολιτική έκφραση μέρους της κοινής γνώμης και τη συμμετοχή στη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης διαμέσου των θεσμικών μέσων που διασφαλίζει το Σύνταγμα.

3. Βασική αποστολή του πολιτικού κόμματος

Βασική αποστολή του πολιτικού κόμματος είναι η πολιτική οργάνωση και άρθρωση της λαϊκής κυριαρχίας με την ενεργοποίηση του πολίτη μέσα από τις κομματικές διαδικασίες. Η συνειδητοποίηση του πολίτη και των κοινωνικών κομμάτων με αποτέλεσμα την αξίωση για αμεσότερη συμμετοχή στις πολιτικές αποφάσεις βρίσκει βασική έκφραση μέσα από αυτές τις κομματικές διαδικασίες. Γι' αυτό και η συνταγματική κατοχύρωση των πολιτικών κομμάτων σημαίνει συνταγματική κατοχύρωση του πολίτη για ενεργητική συμμετοχή στο πολιτικό γίγνεσθαι. Η συμμετοχή αυτή του πολίτη εξαρτάται απολύτως από τις δυνατότητες που προσφέρει το κόμμα για εσωτερικό διάλογο, για τη δημιουργία οργανωμένων τάσεων μέσα στο κόμμα, εξαρτάται δηλαδή από τη δυνατότητα της ενδοκομματικής αμφισβήτησης. Το ελληνικό Σύνταγμα δεν περιέχει ρητή διάταξη που να υποχρεώνει τα πολιτικά κόμματα σε δημοκρατική εσωτερική οργάνωση. Κατά το άρθρο 29 παρ.1 ωστόσο, τα πολιτικά κόμματα οφείλουν να εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος με τέτοια λειτουργία όμως είναι ανέφικτη με αυταρχική εσωτερική οργάνωση. Το δικαίωμα της πολιτικής συμμετοχής του πολίτη προϋποθέτει άλλωστε μια τέτοια δημοκρατική οργάνωση του κόμματος, που να δημιουργεί στο κομματικό μέλος τις προϋποθέσεις ανάπτυξης πολιτικής δράσης μολονότι το άρθρο 29 προβλέπει θεσμικό νόμο μόνο στην παρ.2 σχετικά με την κρατική οικονομική ενίσχυση των εκλογικών δαπανών. Πρέπει να γίνει δεκτό, πως το άρθρο 29, με τη γενικότητα των ρυθμίσεων του, αφήνει περιθώρια στον κοινό νομοθέτη να ρυθμίσει τι θεσμό του πολιτικού κόμματος και ιδιαίτερα να θεσπίσει κανόνες δημοκρατικής του λειτουργίας.

4. Ελεύθερος ανταγωνισμός κάτω από ίσες προϋποθέσεις

Ο θεσμός του κόμματος ως θεσμός πολιτικής οργάνωσης και άρθρωσης της λαϊκής κυριαρχίας προϋποθέτει τον ελεύθερο ανταγωνισμό κάτω από ίσες προϋποθέσεις. Η

συνταγματική κατοχύρωση των πολιτικών κομμάτων δημιουργεί τόσο για τη νομοθετική όσο και για την εκτελεστική και τη δικαστική λειτουργία τη νομική υποχρέωση για κατοχύρωση του ελεύθερου ανταγωνισμού κάτω από ίσες προϋποθέσεις. Ζήτημα όμως τίθεται αν η ισότητα δυνατοτήτων υφίσταται στην ελληνική πραγματικότητα. Αντικείμενο της παρούσης διατριβής είναι η προσέγγιση του ζητήματος αυτού. Στο σημείο αυτό πρέπει να αξιολογηθεί η αρχή του ελεύθερου ανταγωνισμού κάτω από τις ίσες προϋποθέσεις όπως απορρέει από τη συνταγματική κατοχύρωση του πολιτικού κόμματος, ως αρχή του πολυκομματισμού. Η αρχή αυτή αποτελεί θεμελιώδη αρχή του Συντάγματος μολονότι ούτε στο άρθρο 1 ούτε στο άρθρο 110 του Συντάγματος μνημονεύεται ο θεσμός του πολιτικού κόμματος ή οι αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού των πολιτικών κομμάτων κάτω από ίσες προϋποθέσεις, διότι η όλη λειτουργία των θεσμών που ανήκουν ρητά στις προστατευόμενες θεμελιώδης αρχές του Συντάγματος έχουν ως απαραίτητη προϋπόθεσή τους την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων που λειτουργούν ανταγωνιστικά και ελεύθερα με ίσες δυνατότητες. Θεμελιώδης αρχή του Συντάγματος δεν είναι η συγκεκριμένη διατύπωση ούτε του άρθρου 29 ούτε του άρθρου 37. Θεμελιώδης αρχή του Συντάγματος είναι η ελεύθερη ίδρυση και δράση πολιτικών κομμάτων καθώς και η μέριμνα των λειτουργών της πολιτείας για την ίση μεταχείρισή τους και τη διασφάλιση ενός ελεύθερου μεταξύ τους ανταγωνισμού στην υπηρεσία του δημοκρατικού πολυκομματικού πολιτεύματος (1).

---

(1).Βλ. σχετική βιβλιογραφία Τσάτσος Θ. Δημήτρης: Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Β Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας. Κεφ.8 Η αρχή του Πολυκομματισμού, σελ. 112 επ. Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο 1. τα πολιτικά κόμματα, σελ 375 επ. Β. Κρατική οικονομική ενίσχυση

Η θέσπιση συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων δημιούργησε τη νομική δυνατότητα ή και υποχρέωση του νομοθέτη να παρέχει οικονομικές ή και άλλες υλικές ενισχύσεις στα κόμματα, ώστε να επιτελούν ευχερέστερα τις συνταγματικές τους λειτουργίες. Το γεγονός ότι τα κόμματα επιχορηγούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό είναι αποδεκτό στο βαθμό που θεμελιώδεις θεσμοί και διαδικασίες παραγωγής της κρατικής πολιτικής βούλησης (όπως οι εκλογές, η λειτουργία της βουλής, η ανάδειξη και λειτουργία της κυβέρνησης) βασίζονται στη ύπαρξη και δράση των πολιτικών κομμάτων, είναι εύλογο να θεωρηθεί ότι το Κράτος έχει δικαίωμα να παρέχει στα κόμματα οικονομικά μέσα, ώστε να μην παρεμποδίζονται οι συνταγματικές προβλεπόμενες λειτουργίες τους από ανυπέβλητα υλικά εμπόδια. Επιπλέον η νομοθετική ενίσχυση των κομμάτων από τον δημόσιο προϋπολογισμό, ενισχύει την οικονομική τους αυτοδυναμία περιορίζοντας τις πιθανότητες εξάρτησης των κομμάτων από ισχυρούς χρηματοδότες ή προσφυγής τους σε αθέμιτο προσπορισμό οικονομικών μέσων. Πρόκειται για την απελευθέρωση των

κομμάτων από την ανάγκη ιδιωτικής χρηματοδότησης κάθε φορά που η χρηματοδότηση αυτή βρίσκεται σε αντίφαση με τη συνταγματική λειτουργία που αναπτύσσουν και τους επιβάλλει να υποτάσσονται στην οικονομική ισχύ ή να μετατρέπονται σε όργανα κακής διοίκησης στους δημόσιους οργανισμούς. Βέβαια έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι η οικονομική ενίσχυση των κομμάτων από το κράτος κινδυνεύει να οδηγήσει και σε πολιτική τους εξάρτηση από αυτό και ότι με την κρατική επιχορήγηση προς τα κόμματα πραγματοποιείται μια επίδραση του κράτους στον ανταγωνισμό των πολιτικών και κομματικών δυνάμεων που φιλονικούν τον έλεγχο του μέσα από τις συνταγματικές διαδικασίες: η χορήγηση του ίδιου ποσού σε όλα τα κόμματα σημαίνει ότι παραγνωρίζεται η διαφορά μεγέθους μεταξύ των κομμάτων ενώ η χορήγηση στα κόμματα ποσών ανάλογων με το μέγεθος συντείνει στην αναπαραγωγή του ίδιου συσχετισμού κομματικών δυνάμεων, δηλαδή σε μια τεχνητή κρυστάλλωση του συσχετισμού των δυνάμεων ανάμεσα στα κόμματα, πράγμα αντίθετο προς το πνεύμα και το γράμμα των συνταγματικών κανόνων. Τα επιχειρήματα αυτά ενώ θέτουν πραγματικά προβλήματα που σχετίζονται με την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων δεν ανατρέπουν τη λογική υπέρ αυτής της χρηματοδότησης: τα κόμματα ενισχύονται από το κράτος ως θεσμοί που επιτελούν λειτουργίες χάριν των οποίων περιλήφθηκαν στο Σύνταγμα, οι κίνδυνοι να χρησιμοποιηθεί η δυνατότητα χορήγησης κρατικών παροχών στα κόμματα για τον αθέμιτο επηρεασμό των λειτουργιών που επιτελούν είναι υπαρκτοί, μπορούν όμως να περιοριστούν ουσιαστικά και πάντως αντισταθμίζονται με τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η κρατική επιχορήγηση των κομμάτων κυρίως με την επιβολή πρόσφορων όρων διανομής των κρατικών ενισχύσεων (2).

---

(2) Δρόσος Ι., Προϋποθέσεις και ζητήματα κρατικής και οικονομικής ενίσχυσης των πολιτικών κομμάτων. Σελ. 347 επ.

Γ. Οι αρχές της οικονομικής οργάνωσης και λειτουργίας

Η οικονομική οργάνωση και λειτουργία στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων πρέπει να διαμορφώνονται σύμφωνα με δύο θεμελιώδεις αρχές: της διαφάνειας και της δημοκρατικής ανάδειξης, συγκρότησης και λειτουργίας των αρμοδίων οργάνων.

1. Η αρχή της διαφάνειας.

Η αρχή της (οικονομικής) διαφάνειας αποτελεί ειδικότερη μορφή της ομότιτλης αρχής που διέπει εν γένει κάθε πτυχή της ζωής του κομματικού φαινομένου. Η εμβέλεια της είναι εν προκειμένω περιορισμένη αφού καταλαμβάνει αποκλειστικά όσα ζητήματα εξελίσσονται στο εσωτερικό του και αφορούν τα οικονομικά του. Η αρχή απορρέει από την δημοκρατική συγκρότηση του ισχύοντος πολιτεύματος σε συνδυασμό με τους ορισμούς του εδαφίου α' της παραγράφου 1 και 2 του άρθρου 29 του Συντάγματος. Το εννοιολογικό και κανονιστικό της περιεχόμενο καθορίζονται τέλος σε συνάρτηση με τις βασικές της συνιστώσες, δηλαδή τον έλεγχο και τη δημοσιότητα.

1α. Οικονομική διαχείριση και έλεγχος αυτής

Η οικονομική διαχείριση αποτελεί αρμοδιότητα ειδικών οργάνων του κόμματος. Αυτά είναι συνήθως οι αποδέκτες των οικονομικών εισροών, καταρτίζουν τον προϋπολογισμό του, κατανέμουν τα διαθέσιμα ποσά στις αντίστοιχες χρήσεις, αποφασίζουν για την εκτέλεση των δαπανών και συντάσσουν τον ετήσιο ισολογισμό και απολογισμό της δράσης του. Οι επιμέρους δραστηριότητες διενεργούνται αποκεντρωμένα -σε επίπεδο τοπικών, επαρχιακών ή νομαρχιακών οργανώσεων -και κεντρικά στην έδρα του κόμματος. Τα αποτελέσματά της υπόκεινται στη συνέχεια σε έλεγχο.

Ο έλεγχος διεξάγεται επίσης κεντρικά και κατά τόπους. Αντικείμενο του είναι αφενός η διερεύνηση των πηγών των, κάθε μορφής, πόρων του κόμματος, ιδιαίτερα ως προς την ταυτότητα των χρηματοδοτών του και το ύψος των εισφορών τους, αφετέρου δε, η αλήθεια, η ακρίβεια και η πραγματική διάθεση των αναγραφόμενων στις καταστάσεις διαχείρισης ποσών. Η αποτελεσματική διεξαγωγή του προϋποθέτει τόσο την υποβολή και την εξέταση όλων των παραστατικών ή κάθε άλλου στοιχείου με οικονομικό ενδιαφέρον όσο και τη στελέχωση του αρμοδίου κομματικού οργάνου με μέλη που απολαμβάνουν λειτουργική ανεξαρτησία και διαθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις.

1β. Η δημοσιότητα

Εξίσου σημαντική είναι και η δεύτερη συνιστώσα της αρχής της διαφάνειας, η δημοσιότητα. Η δημοσιότητα στο εσωτερικό του κόμματος προσλαμβάνει τη μορφή της πληροφόρησης των μελών του. Τα μέλη πρέπει πράγματι να ενημερώνονται για κάθε ζήτημα που αφορά την κομματική, άρα και την οικονομική ζωή του. Οι πηγές των πόρων, κάθε μορφής, πρέπει έτσι να τους γνωστοποιούνται. Η πληροφόρηση ωστόσο δεν καλύπτει μόνο τα έσοδα του κόμματος αλλά επεκτείνεται και στις δαπάνες του. Κάθε έγγραφο με οικονομικό ενδιαφέρον πρέπει να τίθεται επίσης στη διάθεση των μελών του. Ως τέτοια μπορούν, ιδίως, να αναφερθούν οι εκθέσεις ελέγχου των αρμοδίων καταστατικών οργάνων -αποκεντρωμένων ή κεντρικών-, ο ετήσιος ισολογισμός και απολογισμός χρήσεως.

Η δημοσιότητα ως συνιστώσα της αρχής της διαφάνειας καλύπτει πάντως με την εμβλεία της κάθε εκδήλωση του κομματικού φαινομένου είτε πρόκειται για δραστηριότητες που αφορούν το εσωτερικό του είτε εκτυλίσσονται στην πολιτεία και την κοινωνία. Όχι μόνο τα μέλη αλλά και κάθε πολίτης ανεξαρτήτως κομματικής ένταξης, δικαιούται επίσης να γνωρίζει τα οικονομικά πεπραγμένα των πολιτικών κομμάτων. Οι

πληροφορίες που διατίθενται ενδέχεται τελικά να συγκαθορίσουν τις επιλογές του. Όσα οικονομικά στοιχεία παρέχονται στα μέλη αποτελούν τη βάση και εκείνων που δημοσιεύονται. Η πληροφόρηση στο εσωτερικό του κόμματος αποκτά και έναν, εξίσου κρίσιμο εξωτερικό προσανατολισμό.

Στη πράξη έχει επικρατήσει η υποχρεωτική ονομαστική καταχώριση όσων διαθέτουν ετησίως χρηματικά ποσά μεγαλύτερα από ένα συγκεκριμένο ύψος σε ειδικό βιβλίο. Η ίδια υποχρέωση επεκτείνεται μοιραία και στις λειτουργικές ή εκλογικές τους δαπάνες. Σχετική πρόβλεψη ως προς της δεύτερες έχει υιοθετηθεί όπως είναι γνωστό, στην παράγραφο 2 του αρθ. 29 του Συντάγματος.

2. Η αρχή της δημοκρατικής ανάδειξης, συγκρότησης και λειτουργίας.

Στενά συνδεδεμένη με της αρχή της διαφάνειας είναι η αρχή της δημοκρατικής ανάδειξης, συγκρότησης και λειτουργίας των οργάνων οικονομικής διαχείρισης και ελέγχου. Η αρχή απορρέει από τη δημοκρατική μορφή του ισχύοντος πολιτεύματος σε συνδυασμό με τους ορισμούς του εδ.α της παραγράφου 1 του άρθρου 29 του Συντάγματος. Η κανονιστική της εμβέλεια καταλαμβάνει ειδικότερα την ανάδειξη των μελών των οργάνων διαχείρισης, και ελέγχου, τη συγκρότησή του σε σώμα και τους όρους λειτουργίας τους. Αποτελεί μάλιστα βασικό κριτήριο για τη διακρίβωση της συμμόρφωσης του καταστατικού προς τις επιταγές της εσωκομματικής δημοκρατίας.

Τα μέλη είτε των διαχειριστικών, είτε των ελεγκτικών οργάνων πρέπει, σύμφωνα με τους ορισμούς της αρχής της δημοκρατικής ανάδειξης, να εκλέγονται από τη πλειοψηφία της αντίστοιχης- τοπικής ή κεντρικής- αντιπροσωπευτικής και -κατά το δυνατόν- μαζικής κομματικής οργάνωσης. Ο διορισμός τους είτε από τον Πρόεδρο του κόμματος, είτε, όπως παρατηρείτε συνήθως στη πράξη, καθ' υπόδειξη του από ολιγομελείς σχηματισμούς, πλήττει προδήλως την εξεταζόμενη αρχή.

Είναι βέβαια προφανές ότι και στις δυο περιπτώσεις, δηλαδή τόσο της διαχείρισης όσο και του ελέγχου, τα αρμόδια όργανα επιτελούν εξειδικευμένη αποστολή. Συγκεκριμένα, αφενός διαχειρίζονται τη περιουσία του κόμματος και αφετέρου ελέγχουν τα οικονομικά του. Γι' αυτό ορθότερο θα ήταν τα μέλη τους να αναδεικνύονται μεταξύ όσων έχουν τα ανάλογα προσόντα. Τα στελέχη των κομμάτων οργανώνονται κατά κλάδο δραστηριότητας. Κριτήριο για την ένταξή τους σε κάποιο από αυτούς αποτελούν ιδιαίτερα η επιστημονική τους γνώση και η επαγγελματική τους εμπειρία. Τα όργανα διαχείρισης και ελέγχου πρέπει λοιπόν να στελεχώνονται προνομιακά από τις οικείες οργανώσεις.

Η εξεταζόμενη αρχή καταλαμβάνει επίσης τόσο τη συγκρότηση όσο και τη λειτουργία των οργάνων διαχείρισης και ελέγχου. Συγκεκριμένα η χρηστή αποδοτική διαχείριση και ο ουσιαστικός αποτελεσματικός έλεγχος τότε μόνο επιτυγχάνονται ικανοποιητικά όταν κάθε σχηματισμός είναι ορθολογικά δομημένος, διοικείται από δημοκρατικά εκλεγμένο προεδρείο και οι αρμοδιότητές του ασκούνται από τα μέλη του. Εξάλλου, οι υιοθετούμενες αποφάσεις ή θέσεις πρέπει να λαμβάνονται κατά πλειοψηφία έπειτα από ελεύθερο διάλογο και αφού πρώτα ακουστούν οι απόψεις όλων των ενδιαφερομένων μερών.

Αξίζει τέλος να τονιστεί ιδιαίτερα ότι η αρχή της δημοκρατικής λειτουργίας επιτάσσει τη διαφοροποιημένη σύνθεση των οργάνων της κεντρικής διαχείρισης και ελέγχου. Πράγματι, η στελέχωσή τους από τα ίδια μέλη θα προκαλούσε αναπόφευκτα δυσχέρειες στην αποτελεσματική άσκηση των αρμοδιοτήτων τους. Η λειτουργική σύγχυση που θα παρατηρείτο αναπόφευκτα θα έθετε εξ ορισμού εμπόδια στην επιτυχή εκπλήρωση της αποστολής τους. Ζήτημα λοιπόν τίθεται αν είναι δυνατός ο ουσιαστικός και αποτελεσματικός έλεγχος των οικονομικών του κόμματος από ένα σχηματισμό στις τάξεις του οποίου θα συμμετείχαν και μέλη του οργάνου κεντρικής διαχείρισης. Ρητή πρόβλεψη ειδικού κωλύματος που θα απέκλειε τη ταυτόχρονη συμμετοχή του ίδιου προσώπου και στα δύο αποφασιστικά κεντρικά κομματικά όργανα δεν συναντάται σε κανένα από τα καταστατικά των κομμάτων, τη ρητή θέσπιση της οποίας επιτάσσουν οι αρχές της δημοκρατικής συγκρότησης, λειτουργίας αλλά και της διαφάνειας.

Η διαφάνεια των οικονομικών πεπραγμένων του και η δημοκρατική ανάδειξη, συγκρότηση και λειτουργία των οργάνων του αποτελούν αναμφίβολα τους ακρογωνιαίους λίθους γύρω από τους οποίους πρέπει να δομείται ένα σύγχρονο πολιτικό κόμμα. Το καταστατικό του, τουλάχιστον στα εξεταζόμενα ζητήματα πρέπει συνεπώς να ευθυγραμμίζεται πλήρως προς τις προαναφερθείσες αρχές(3).

Δ. Η συνταγματική αντιμετώπιση του κομματικού φαινομένου

Το κομματικό φαινόμενο βρέθηκε από πολλές οπτικές γωνίες στο επίκεντρο της αναθεωρητικής διαδικασίας του 2001. Ο εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος, οι νέες ρυθμίσεις του εκλογικού, συνταγματικού δικαίου και οι νέες εγγυήσεις διαφάνειας ως προς τη σχέση των πολιτικών οργάνων του κράτους με τους θύλακες της οικονομικής και επικοινωνιακής εξουσίας είναι ζητήματα που συνδέονται με τη συγκρότηση και λειτουργία των κομμάτων. Ευθέως όμως το ζήτημα τέθηκε σε σχέση με το άρθρο 29, που συνιστά το ρητό συνταγματικό θεμέλιο του δικαίου των πολιτικών κομμάτων και ρυθμίζει το κομβικό ζήτημα των οικονομικών των κομμάτων αλλά και των πολιτικών προσώπων.

Η άτυπη σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας μπορεί να προσλαμβάνει συχνά τη μορφή του λεγόμενου «πολιτικού χρήματος», δηλαδή της μη ελεγχόμενης νομικά ή της παράνομης χρηματοδότησης κομματικών ή ατομικών πολιτικών δραστηριοτήτων ή της έμμεσης ενίσχυσής τους με παροχές σε είδος, έχει όμως κρίσιμη σημασία όταν συνοδεύεται από άμεσα ή έμμεσα πολιτικά ανταλλάγματα, όταν δηλαδή επηρεάζει τη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Το φαινόμενο αυτό οξύνεται προεκλογικά, οπότε μπορεί να επηρεάσει αθέμιτα είτε το συσχετισμό των κομματικών δυνάμεων, είτε την

---

(3) Ξηρός Θαν., Τα οικονομικά των πολιτικών κομμάτων στα καταστατικά τους, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995. Σελ. 21 επ.

εκλογική θέση επιμέρους προσώπων. Από την άλλη πλευρά είναι προφανές ότι όταν ούτε κρίσιμες πολιτικές αποφάσεις επηρεάζονται ούτε ασκείται αποφασιστική επιρροή στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων μεταξύ κομμάτων ή μεταξύ προσώπων το φαινόμενο που εξετάζουμε έχει πολύ μικρότερη σημασία.

Στο ζήτημα αυτό είναι ευνόητο ότι το Σύνταγμα και στη συνέχεια ο κοινός νόμος δεν μπορεί να συλλάβει και να ρυθμίσει διεξοδικά ένα φαινόμενο άτυπο που προσλαμβάνει ποικίλες και συνεχώς εξελισσόμενες όψεις. Όμως το σύγχρονο Σύνταγμα μπορεί να καθορίσει με σαφήνεια το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθούν, τόσο ο νομοθέτης και τα ελεγκτικά όργανα όσο και οι ποικίλες συμπεριφορές, συλλογικές και ατομικές, χωρίς να περιορίζει υπέρμετρα τη διακριτική ευχέρεια του κοινού νομοθέτη και τη δυνατότητα του να παρακολουθεί και να ελέγχει εξελισσόμενα φαινόμενα ή παράγοντες (πολιτικούς, οικονομικούς κλπ.) που διαθέτουν ευρηματικότητα και ευελιξία.

Όλα αυτά προσπάθησε να σταθμίσει η Ζ' Αναθεωρητική Βουλή μέσα σε κλίμα αυτοκριτικής του πολιτικού συστήματος. Η αναθεώρηση του 2001 εισέφερε νέα δεδομένα σχετικά με την συνταγματική αντιμετώπιση του κομματικού φαινομένου καθώς τροποποιήθηκαν οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 29 του Συντάγματος που ρυθμίζουν ζητήματα οικονομικής διαχείρισης των κομμάτων και σχέσεων με κατηγορίες δημοσίων λειτουργών και υπαλλήλων. Το εδ. α' της παρ. 2 καθιερώνει πλέον δικαίωμα των κομμάτων και αντίστοιχη υποχρέωση του κράτους, για οικονομική ενίσχυση όχι μόνο για τις εκλογικές τους δαπάνες, κατά τις προεκλογικές περιόδους, αλλά και για τις λειτουργικές, δηλαδή για τα τρέχοντα διαχειριστικά τους έξοδα (ενώ υπό την αρχική διατύπωση της παρ. 2, υπήρχε απλώς δυνατότητα για το νομοθέτη να προβλέψει τη παροχή ενίσχυσης). Η χρησιμοποίηση του όρου «ενίσχυση», και όχι γενικά «χρηματοδότηση», υποδηλώνει ότι το κράτος συμμετέχει επιβοηθητικά στην κάλυψη ενός μέρους των δαπανών των κομμάτων, οι οποίες πρέπει κατά τα λοιπά να χρηματοδοτούνται από «ιδίους πόρους» των τελευταίων, δηλαδή βασικά από εισφορές φίλων ή μελών (ή από περιουσία του κόμματος, αν υπάρχει). Στο ίδιο όμως συμπέρασμα οδηγεί και ο συστηματικός συνδυασμός της παρ.2 του άρθρου 29 του Συντάγματος με την αρχή της παροχής ίσων ευκαιριών στα πολιτικά κόμματα: δεδομένου ότι η κρατική επιχορήγηση κατά κανόνα συναρτάται με ιστορικά κριτήρια (π.χ. το ποσοστό ψήφων του κόμματος στις προηγούμενες εκλογές), εάν καταστεί κύρια ή αποκλειστική πηγή χρηματοδότησης των κομμάτων συντελεί στην παγίωση του υφιστάμενου κομματικού συστήματος. Εφόσον νέα κόμματα, χωρίς εκλογική ιστορία, εκ των πραγμάτων δεν χρηματοδοτούνται ή χρηματοδοτούνται ελάχιστα από το κράτος, καθίσταται πρακτικά αδύνατο ή έστω πολύ δύσκολο για αυτά να ανταγωνιστούν το υπάρχον, στηριγμένο στο δημόσιο χρήμα, κομματικό ολιγοπώλιο. Το ίδιο σκεπτικό ισχύει και σε ότι αφορά την κατανομή της κρατικής οικονομικής ενίσχυσης στα δικαιούχα κόμματα. Επομένως αυτή οφείλει να γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνει σε μικρά αλλά πολιτικώς υποστατά(4) κόμματα την ευκαιρία να αμφισβητήσουν έστω και στοιχειωδώς την πρωτοκαθεδρία των παραδοσιακών μεγάλων κομμάτων. Τέλος η ενίσχυση πλέον πρέπει, κατά ρητή επιταγή του άρθρου 29 παρ.2 εδ. β' του Συντάγματος να αντιστοιχεί σε «δαπάνες» των κομμάτων, δηλαδή σε πραγματικά έξοδα στα οποία αποδεδειγμένα έχουν αποδοθεί σε αυτά για να ανταποκριθούν στη συνταγματική τους αποστολή.

4.ΣΤΕ 1116/90. «Οι προϋποθέσεις ενισχύσεως των πολιτικών κομμάτων στηρίζονται σε κριτήρια αντικειμενικά και πρόσφορα των οποίων η εφαρμογή οδηγεί σε αποκλεισμό της οικονομικής ενισχύσεως είτε κομμάτων που αποτελούν κατ' ουσίαν εκλογικούς σχηματισμούς χωρίς πολιτική υπόσταση είτε κομμάτων τα οποία δεν αντιπροσωπεύουν πολιτικές δυνάμεις με ενεργό παρουσία όπως γίνεται φανερό από τη περιορισμένη

τοπικά εκλογική τους παρουσία ή από την μη υπολογίσιμη απήχησή τους στο εκλογικό σώμα ή από τη μη εκπροσώπησή τους στη βουλή. Επομένως οι προϋποθέσεις αυτές δεν προσκρούουν στις συνταγματικές διατάξεις του άρθρου 29 παρ. 2 Συντ., ούτε στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως αφού τα κόμματα για τα οποία συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές και εκείνα για τα οποία δεν συντρέχουν, δεν τελούν υπό τις αυτές συνθήκες».

Ε. Κρατική (τακτική και εκλογική) χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας.

Η νομοθετικές ρυθμίσεις της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων χρονική αφετηρία έχουν το έτος 1984 οπότε και εκδόθηκε ο νόμος 1443/84. ο νόμος αυτός θεσμοθέτησε την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, η οποία και έκτοτε συνεχίζεται ανελλιπώς. Στο ενδιάμεσο ίσχυσε ο νόμος 2429/96, ενώ σήμερα ο νόμος 3023/02 είναι αυτός που ρυθμίζει εκ νέου το θέμα αν και η «φιλοσοφία» του δεν διαφέρει και πολύ με το προϊσχύσαν θεσμικό πλαίσιο. Το άρθρο 1 του Ν. 3023/02 διακρίνει τη χρηματοδότηση σε τακτική, ανερχόμενη σε ποσοστό 1,02 τοις χιλίοις των τακτικών εσόδων του τακτικού κρατικού προϋπολογισμού ετησίως, και σε εκλογική, ύψους 0,22 τοις χιλίοις των τακτικών εσόδων του προϋπολογισμού κατά το έτος των (βουλευτικών ή ευρωβουλευτικών) εκλογών. Η συνταγματικότητα της αρχής αυτής ότι η χρηματοδότηση αυτή προσδιορίζεται σε ποσοστό επί των εσόδων του προϋπολογισμού, είναι άκρως αμφισβητήσιμη μετά την αναθεώρηση του άρθρου 29 του Συντάγματος που συνδέει πια ρητά, όπως και μόλις εκτέθηκε, την κρατική ενίσχυση με τις (υπαρκτές) δαπάνες των κομμάτων. Συνεπέστερος προς τη νέα συνταγματική διάταξη θα ήταν ο καθορισμός ποσοστού δαπανών κάθε κόμματος το οποίο θα κάλυπτε η κρατική οικονομική ενίσχυση και παράλληλα ενός ανώτατου ορίου κατά κόμμα, σε κάποια (αλλά όχι απόλυτη) αναλογία προς ιστορικά κριτήρια όπως ιδίως τα αποτελέσματά των τελευταίων εκλογών.

Ως προς την κατανομή εξάλλου του ποσού της κρατικής ενίσχυσης τα άρθρα 2 και 3 του Ν. 3023/02 προβλέπουν ότι η τακτική χρηματοδότηση καταβάλλεται κατά το μεγαλύτερο μέρος (80%) σε αναλογία προς τις ψήφους των κομμάτων στις τελευταίες γενικές βουλευτικές εκλογές. Το υπόλοιπο 20% επιμερίζεται ισόποσα σε όσα κόμματα έχουν εκλέξει ευρωβουλευτή ή έλαβάν άνω του 1,5 των ψήφων στις εκλογές έχοντας καταρτίσει συνδυασμούς τουλάχιστον στο 70% των εκλογικών περιφερειών. Από πολλούς υποστηρίζεται ότι τα ποσοστά αυτά βρίσκονται στο κατώτατο συνταγματικά ανεκτό όριο σε ότι αφορά την ισόποση κατανομή και στο ανώτατο σε ότι αφορά την κατ' αναλογία της εκλογικής δύναμης κατανομή. Μεγαλύτερο ποσοστό αναλογικής κατανομής (όπως το 90% που καθιέρωνε ο νόμος 1443/84) θα ερχόταν σε αντίθεση προς την αρχή της παροχής ίσων ευκαιριών, αφού η ισότητα είναι όπως εκτέθηκε περισσότερο τυπική - αριθμητική και λιγότερο αναλογική.

Ακόμη αντισυνταγματική λόγω αντίθεσης στο συνδυασμό των αρχών της εσωκομματικής δημοκρατίας και της μη επέμβασης στα εσωτερικά των κομμάτων μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι και η μη πρόβλεψη χρηματοδότησης για πολιτικούς σχηματισμούς προερχόμενους από τη διάσπαση κομμάτων που συμμετείχαν στις τελευταίες εκλογές. Έτσι το σύνολο της κρατικής χρηματοδότησης το καρπώνεται πρακτικά ο αρχηγός του κόμματος έστω και αν αυτός έχει εξωθήσει σε αποχώρηση και ίδρυση νέου κόμματος την πλειοψηφία των βουλευτών και των μελών. Τούτο συνιστά

δυναμικά, επέμβαση στα εσωκομματικά ζητήματα και τρόπο καταστολής της ενδεχόμενης εσωκομματικής αμφισβήτησης της ηγεσίας ενισχύοντας έτσι τον αρχηγικό χαρακτήρα των κομμάτων.

Επίσης ο νόμος 3023/02 με τα άρθρα 7-8 επέβαλλε αυστηρές απαγορεύσεις και περιορισμούς της ιδιωτικής χρηματοδότησης κομμάτων και βουλευτών. Επέβαλλε επίσης με τα άρθρα 9-14 περιορισμούς στην προεκλογική προβολή τους. Παραπέρα με τον ίδιο νόμο προβλέπεται η δημοσιότητα των οικονομικών των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών (αρ.15-20), ο έλεγχος της οικονομικής τους διαχείρισης (άρθρα 21-22) και η επιβολή κυρώσεων που μπορούν να φτάσουν έως την έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα με απόφαση του ΑΕΔ, ύστερα από τη διαβίβαση σε αυτό των σχετικών αποδεικτικών στοιχείων από την αρμόδια επιτροπή ελέγχου (άρθρα 23-28).

ΣΤ. Έκτακτες εισφορές στα πολιτικά κόμματα

Οι διαδοχικές προσφυγές στην λαϊκή ετυμηγορία την περίοδο 1989-1990 ανέδειξαν στην πράξη και μια νέα μορφή κρατικής χρηματοδότησης, την έκτακτη. Ο κοινός νομοθέτης με «ατομικές» ρυθμίσεις παρείχε έτσι στα κόμματα ποσά για την αντιμετώπιση των αυξημένων εκλογικών τους δαπανών τον Νοέμβριο του 1989 και τον Απρίλιο του 1990. Ανάλογη πρωτοβουλία υπό σαφώς διαφοροποιημένες συνθήκες τόσο ως προς τους πραγματικούς όρους όσο και ως προς τις νομοθετικές προδιαγραφές της, εκδηλώθηκε το Οκτώβριο του 1993(5). Για την αντιμετώπιση των έκτακτων εκλογικών και λειτουργικών δαπανών ο νόμος 3023/02 προβλέπει πλέον της κρατικής χρηματοδότησης και κάθε άλλη πηγή και «ιδίως από τακτικές ή έκτακτες εισφορές μελών, βουλευτών και φίλων, οικονομικές εξορμήσεις, δωρεές, δάνεια, μερίσματα, τόκους, την εκμετάλλευση της κινητής ή ακίνητης περιουσίας τους ή οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα.»

5.Ενώ το Νοέμβριο του 1989 και τον Απρίλιο του 1990 η έκτακτη κρατική χρηματοδότηση διατέθηκε στα πολιτικά κόμματα με τα την ψήφιση σχετικής διάταξης από τη Βουλή, τον Οκτώβριο του 1993 ακολουθήθηκε η αντίστροφη πορεία. Συγκεκριμένα, ο υφυπουργός των Εσωτερικών Αγγ. Μπρατάκος- παρά τη ρητά εκφρασθείσα άρνηση του υπηρεσιακού υπουργού Ιωαν. Γεωργιάκη-εξέδωσε, δίχως νομοθετική εξουσιοδότηση, την 50287/6.10.1993 απόφαση με την οποία διετίθετο πόσο περίπου 3,000,000,000 δρχ στα πολιτικά κόμματα της Νέας Δημοκρατίας, του Πα.Σο.Κ., του Συνασπισμού και του Κ.Κ.Ε. ενόψει της επικείμενης προσφυγής στη λαϊκή ετυμηγορία. Η εν λόγω απόφαση κυρώθηκε μεταγενέστερα στη παρ. 1 του άρθρου 7 του ν. 2187/1994, προσβλήθηκε δε με δυο αιτήσεις ακυρώσεως που υποβλήθηκαν ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας το Δεκέμβριο του 1993 από τη Πολιτική Άνοιξη και την «Κίνηση πολιτών για την εύρυθμη λειτουργία των θεσμών». Και οι δυο όμως απορρίφθηκαν για τυπικούς λόγους με τις 2284 και 2285/1994 αποφάσεις της ολομέλειας δίχως να εξεταστούν στην ουσία τους οι προσβαλλόμενοι λόγοι.

Μεγάλο μέρος των έκτακτων –συνήθως εκλογικών–δαπανών καλύπτεται πάντως και με δανεισμό από ελληνικές ή και ξένες τράπεζες. Η έγκριση των δανείων, το ύψος των οποίων δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο(6), εξαρτάται από την παροχή εγγυήσεων για

την αποπληρωμή τους.

Το κράτος, ως το ποσό της τεκμαιρόμενης τακτικής χρηματοδότησης του επόμενου οικονομικού έτους αλλά και το ίδιο το κόμμα, με την εγγραφή υποθήκης στην ακίνητη περιουσία του εγγυώνται την ικανοποίηση των πιστωτών. Τα μέλη ενδέχεται επίσης να κληθούν να καταβάλλουν-πέραν των τακτικών-και έκτακτες εισφορές είτε μεμονωμένα είτε στο πλαίσιο οργανωμένης οικονομικής εξόρμησης(7). Αντίστοιχες υποχρεώσεις αναλαμβάνουν επίσης και οι βουλευτές. Μέλη του κόμματος και αντιπρόσωποι στο Εθνικό ή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καλούνται να ικανοποιήσουν τα ατομικά τους πλάνα συγκεντρώνοντας χρηματικά πόσα στο ύψος που καθορίζεται από τα όργανα διαχείρισης(8) .

---

(6)Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1993 έλαβαν μέσω δανεισμού το ΠΑ.ΣΟ.Κ. 600,000,000δρχ. και η Ν.Δ. 2,967,000,000 δρχ (βλπ. Γ. Ζωγράφου, Οικονομικά των κομμάτων: «Εμμονή στην αδιαφάνεια», όπ.π.(υποσημείωση 37),σελ.26 και 28.

(7) Οι έκτακτες εισφορές αλλά και οι οικονομικές εξορμήσεις προβλέπονται ρητά ή συνάγονται ερμηνευτικά – στα καταστατικά των περισσότερων πολιτικών κομμάτων (βλ. σχετικά τα άρθρα 68 περίπτ. β του ΠΑ.ΣΟ.Κ., 29 παρ.1B της Νέας Δημοκρατίας, 51 του Κ.Κ.Ε.)

(8) όπως η Κεντρική Επιτροπή για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και το Κ.Κ.Ε., η Εκτελεστική Επιτροπή για την Νέα Δημοκρατία, η Κεντρική Πολιτική Επιτροπή για τον Συνασπισμό κ.λ.π., που έχουν, αντίστοιχα, την ευθύνη για τον καθορισμό:α) του ύψους των συνδρομών – εισφορών τόσο των μελών όσο και των βουλευτών των κομμάτων, β) του ποσού που απαιτείται για την απόκτηση ή την ανανέωση ταυτότητας μέλους και γ) των ατομικών και συλλογικών πλάνων στο πλαίσιο των οικονομικών εξορμήσεων των κομμάτων. Σημαντική είναι και η συμβολή των φίλων του κόμματος για την αντιμετώπιση εκτάκτων, ιδίως εκλογικών, δαπανών. Οι χρηματικές τους εισφορές διατίθενται είτε σε τοπικό, στις ανά την Ελλάδα οργανώσεις του, είτε σε κεντρικό, στην έδρα του, επίπεδο. Σε όσους παρέχουν οποιοδήποτε ποσό πρέπει, όπως επιτάσσει η αρχή της διαφάνειας, να χορηγείται απόδειξη συνήθως με τη μορφή κουπονιού ισόποσης χρηματικής αξίας(9). Οι ενισχύσεις των φίλων δεν είναι όμως αποκλειστικά σε χρήμα. Συχνά κάποιοι διαθέτουν αιτία θανάτου, ως δωρεά ή κληρονομιά περιουσιακά τους στοιχεία. Εξάλλου, στη διάρκεια του εκλογικού αγώνα αρκετοί βοηθούν ποικιλότροπα στην διεκπεραίωση της τρέχουσας (εκλογικής) δουλειάς. Πρόκειται για αξιόλογες εισροές αποτιμητές, τουλάχιστον οι σημαντικότερες, σε χρήμα το ύψος και η σημασία των οποίων διαφοροποιείται από κόμμα σε κόμμα σε συνάρτηση με την ιδεολογική τους ταυτότητα και τις προοπτικές τους για την κατάληψη της εξουσίας. Στην κατηγορία των εκτάκτων πόρων ανήκουν, τέλος, και τα ποσά που συγκεντρώνονται από τη πώληση της κινητής ή της ακίνητης περιουσίας του κόμματος.

(9) Οι χρηματικές παροχές των φίλων του κόμματος αποτελούν στη πράξη αδιαφανή πηγή ιδιωτικής χρηματοδότησης. Πράγματι, το ύψος των διατιθέμενων ποσών όταν παρατίθεται ως ειδική κατηγορία εισροών στους ετήσιους ισολογισμούς των πολιτικών κομμάτων είναι κατά πολύ μικρότερο απ' το πραγματικό. Η υποχρέωση ονομαστικής καταχώρησης όσων διαθέτουν ετησίως χρηματικά ποσά μεγαλύτερα από ένα συγκεκριμένο ύψος σε ειδικό βιβλίο εσόδων –εξόδων και η χορήγηση απόδειξης δεν είναι καθ' εαυτές ικανές να διασφαλίσουν τη διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση.

των Ζ. Συμπέρασμα

Η θεμελιώδης συνταγματική αρχή για παροχή ίσων δυνατοτήτων σε όλα τα πολιτικά κόμματα στη πράξη δεν βρίσκει εφαρμογή. Η διατριβή αυτή καθιστά σαφές πως μόνο μέσω της ικανοποίησης αυτής της αρχής τα κόμματα είναι σε θέση (έχοντας διασφαλίσει τα κατάλληλα «εφόδια») να εξασφαλίσουν την ενεργητική συμμετοχή του πολίτη στο πολιτικό γίγνεσθαι. Είναι γεγονός όμως πως παρατηρείται από τη μια η ιδιωτική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων να διοχετεύεται από τις οικονομικές δυνάμεις προς το κόμμα ή τα κόμματα που έχουν ή βρίσκονται κοντά στη πλειοψηφία, και από την άλλη με τις παρούσες συνθήκες η κρατική μηχανή να λειτουργεί υπέρ του κυβερνητικού κόμματος. Η εκλογική μας νομοθεσία είναι αυτή που εμπεριέχει ρυθμίσεις τέτοιες ώστε σε συνδυασμό με την κρατική πρακτική να παραβιάζουν μόνιμα και κραυγαλέα την συνταγματική επιταγή ίσων δυνατοτήτων.

Conclusion

The fundamental constitutional principle for benefit of equal possibilities in all the political parties, in the action, does not find application. This thesis renders explicit that only via the satisfaction of this principle the parties are in position (having ensured suitable «means») to provide the energetic attendance of citizens into the political being. It is observed, however that, from the one side, private financing of political parties is channelled by economic forces to the party or the parties that have or are found near the majority of the parliament, and by the other with the present treaties the government owns a well created system that functions in favour of the governmental party. Our electoral legislation is the one that includes such regulations and in combination with the governments` practice they violate permanently the constitutional demand for equal possibilities.

Η. Βιβλιογραφία

- Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό κεκτημένο ,2002, σελ 273 επ.
- Βενιζέλος Ευάγγελος. Μαθήματα Συνταγματικού δικαίου 1, 1991, σελ 340 επ.
- Δημητρόπουλος Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, 2001.

- Δημητρόπουλος Α., Η συνταγματική θέση των πολιτικών κομμάτων, 1974.
- Δρόσος Ι., Προϋποθέσεις και ζητήματα κρατικής και οικονομικής ενίσχυσης των πολιτικών κομμάτων, σελ. 347 επ.
- Λοβέρδου Α.Ν., Η χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, ΚοινΕπιθ, 1989
- Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο 1, Τα πολιτικά κόμματα, σελ 375 επ.
- Ξηρός Θαν., Τα οικονομικά των πολιτικών κομμάτων στα καταστατικά τους, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995, σελ. 21 επ.
- Ξηρός Θ., Η αρχή της διαφάνειας στη περίπτωση των πολιτικών κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών, σε: Δ.Τσατσου/Ε.Βενιζέλου/ Ξ.Κοντιάδη(επιμ.), Το ΝέοΣυνταγμα.2001, σελ.328 επ.
- Παπαδημητρίου Γ., Δίκαιο των πολιτικών κομμάτων, 1994 σελ.59 επ.
- Τσάτσος Θ. Δημήτρης: Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Β Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας. Κεφ.8 Η αρχή του Πολυκομματισμού, σελ. 112 επ.
- Βοζίκη Όλγα, Πολιτικά κόμματα και ελληνική νομολογία (Φοιτητική Εργασία) 2004.
- Παπαδημος Δήμος, Η προεκλογική περίοδος. (Φοιτητική εργασία) 2004.
- Αρμένη Παρασκευή, Τα συνταγματικά δικαιώματα στο θεσμό των πολιτικών κομμάτων.(Φοιτητική εργασία) 2004.
- Αλιμπέρτη Βασιλική, Τα Συνταγματικά δικαιώματα των πολιτικών κομμάτων. (Φοιτητική εργασία) 2004.
- Καρατσαλος Γεώργιος, Τα πολιτικά κόμματα και η αντιμετώπισή τους από την ελληνική νομολογία (Φοιτητική εργασία) 2004.

Θ. Λήμματα

Χρηματοδότηση, κρατική επιχορήγηση, πολιτικά κόμματα, διαφάνεια, δημοσιότητα, εισφορές.

Ι. Νομοθεσία

- 3023/02

http://www.dsnet.gr:8180/Webtop/print_law_record.jsp?doc_id=69927&setno=18

- 2429/96

http://www.dsnet.gr:8180/Webtop/print_law_record.jsp?doc_id=27859&setno=43

- 1443/84

http://www.dsnet.gr:8180/Webtop/print_law_record.jsp?doc_id=3817&setno=55

- 2187 /94 Άρθρο7

Τίτλος:Πρόσθετη οικονομική ενίσχυση των πολιτικών κομμάτων και ειδική αποζημίωση που χορηγείται στο προσωπικό της ΕΛ.ΑΣ., του Πυροσβεστικού και του Λιμενικού Σώματος.

Άρθρο 7

1. Η πρόσθετη οικονομική ενίσχυση, που χορηγήθηκε στα πολιτικά κόμματα σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού, ύψους τριών δισεκατομμυρίων (3.000.000.000) δραχμών, προς αντιμετώπιση των επιπλέον δαπανών τους κατά την εκλογική αναμέτρηση της 10ης Οκτωβρίου 1993, θεωρείται ότι έγινε νόμιμα.

2. Η καταβολή της ειδικής αποζημίωσης που χορηγήθηκε στους στρατιωτικούς των Ενόπλων Δυνάμεων, στο Αστυνομικό και Πυροσβεστικό προσωπικό, καθώς και στα όργανα των Λιμενικού Σώματος, ποσού σαράντα

χιλιάδων (40.000) δραχμών, κατά δικαιούχο, για την πρόσθετη απασχόλησή του κατά την περίοδο των βουλευτικών εκλογών της 10ης Οκτωβρίου 1993, θεωρείται ότι έγινε νόμιμα.

3. Στο τέλος της παραγράφου 1 του άρθρου 7 του ν. 2129/1993 (ΦΕΚ 57 προστίθεται εδάφιο.

4. Στο τέλος της παραγράφου 3 του άρθρου 7 του ν. 2129/1993 προστίθεται εδάφιο.

Ια. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ:

• 35/1999 ΑΕΔ

Περίληψη:

Ευρωεκλογές- Ίση μεταχείριση κομμάτων-Οι προθεσμίες μέσα στις οποίες τα κόμματα, οι συνδυασμοί κομμάτων και οι υποψήφιοι είναι υποχρεωμένοι να παραδώσουν στον οικείο νομάρχη ή στο προξενείο, επί αποδείξει, αριθμό ψηφοδελτίων που να επαρκεί για τις ανάγκες των εκλογικών τμημάτων της περιφέρειας τάσσονται ενιαίως για όλα τα κόμματα, το σύστημα δε τούτο εις ουδεμία συνταγματική διάταξη αντίκειται, ούτε συνιστά εκλογική παράβαση η υπό τις εκάστοτε επικαλούμενες συνθήκες αδυναμία του συγκεκριμένου κόμματος να παραδώσει εμπροθέσμως, στα αρμόδια προς παραλαβή και περαιτέρω προώθησή τους όργανα, αριθμό ψηφοδελτίων, εντός των βραχυτάτων, ως άνω προθεσμιών προ της ημέρας της ψηφοφορίας. Περαιτέρω η υποχρέωση του Κράτους να διαθέτει κατά την προεκλογική περίοδο σε όλα τα πολιτικά κόμματα τα κρατικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα - και να υποχρεώνει, αντίστοιχα, τα ιδιωτικά - προς μετάδοση προεκλογικών δραστηριοτήτων τους, προς ενημέρωση των ψηφοφόρων, δεν αποκλείει τη διαφορετική μεταχείριση των κομμάτων, εφόσον αυτά τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες ή και γενικότερα συντρέχουν ιδιαίτεροι, κατά περίπτωση, λόγοι, δικαιολογούντες την διαφορετική αυτή, αλλά πάντως με αντικειμενικά κριτήρια, μεταχείριση, ως προς την χρήση των εν λόγω ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών μέσων.

Αποσπάσματα από το κείμενο της απόφασης:

«Επειδή, στα άρθρα 1-3 του ν. 2429/96 περί χρηματοδοτήσεως των πολιτικών κομμάτων κ.λ.π., ορίζεται, μεταξύ άλλων, ότι δικαιούχοι χρηματοδοτήσεως, τακτικής και εκλογικής, είναι τα πολιτικά κόμματα που είτε εκπροσωπούνται στη βουλή ή το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είτε κατά τις τελευταίες εκλογές κατάρτισαν πλήρεις συνδυασμούς στο 70% των εκλογικών περιφερειών της χώρας και συγκέντρωσαν τουλάχιστον 1,5% του συνόλου των εγκύρων ψηφοδελτίων.....»

«Επειδή, οι ρυθμίσεις του ως άνω νόμου στηρίζονται σε κριτήρια αντικειμενικά και απρόσωπα (ΑΕΔ 74/97) και δεν αντίκειται στην διάταξη του άρθρ. 4 του Συντάγματος περί ίσης μεταχειρίσεως, ούτε στο άρθρο 5 αυτού περί του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας, ούτε στο άρθρο 14 του ίδιου περί του δικαιώματος της ελευθέρως εκφράσεως. Σκοπός δε των διατάξεων του νόμου αυτού είναι να ενισχυθούν οικονομικώς τα ενεργά πολιτικά κόμματα, που έχουν αξιόλογη παρουσία

στην πολιτική ζωή του τόπου, παράλληλα όμως προβλέπεται και η οικονομική ενίσχυση των μικρών κομμάτων, που εμφανίζονται το πρώτον στην πολιτική σκηνή και λαμβάνουν μέρος σε εκλογές, με την αυτονόητη όμως προϋπόθεση ότι τα κόμματα αυτά πρέπει να πληρούν ένα ελάχιστο όριο, ανταποκρίσεως στο εκλογικό σώμα, που τάσσεται από το νόμο, για να ενισχυθούν στην εκλογική τους προσπάθεια, έστω με χρηματοδότηση μετά την διενέργεια των εκλογών.....»

«Επειδή, κατά το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος, "Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους και έχουν σκοπό την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων . . .". Από το άρθρο αυτό, ερμηνευόμενο στο πλαίσιο και των ως ανωτέρω άρθρων 4, 5 και 14 του Συντάγματος, απορρέει υποχρέωση του Κράτους να διαθέτει κατά την προεκλογική περίοδο σε όλα τα πολιτικά κόμματα τα κρατικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα - και να υποχρεώνει, αντίστοιχα, τα ιδιωτικά - προς μετάδοση προεκλογικών δραστηριοτήτων τους, προς ενημέρωση των ψηφοφόρων. Δεν αποκλείεται, όμως, από τις διατάξεις αυτές η διαφορετική μεταχείριση των κομμάτων, εφόσον αυτά τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες ή και γενικότερα συντρέχουν ιδιαίτεροι, κατά περίπτωση, λόγοι, δικαιολογούντες την διαφορετική αυτή, αλλά πάντως με αντικειμενικά κριτήρια, μεταχείριση, ως προς την χρήση των εν λόγω ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών μέσων (βλ. ΑΕΔ 11/82).....»

«Επειδή, με το άρθρ. 30 παρ. 5 και 6 του ρηθέντος ν.2429/96 ορίζεται ότι: "5. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, η οποία εκδίδεται μετά από γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και πρόταση της Διακομματικής Επιτροπής Εκλογών και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ρυθμίζονται οι όροι, οι προϋποθέσεις και ο χρόνος προβολής κατά την εκλογική περίοδο των πολιτικών κομμάτων και συνασπισμών από τα κρατικά και ιδιωτικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Οι ρυθμίσεις αυτές θεσπίζονται με κριτήριο την αναλογική ισότητα και τη δυνατότητα εξασφάλισης της μετάδοσης των θέσεων και των προγραμμάτων των πολιτικών κομμάτων και συνασπισμών. 6. Οι διατάξεις των παραγράφων 1, 3, 4 και 5 του παρόντος άρθρου έχουν ανάλογη εφαρμογή και προκειμένου για εκλογές για την ανάδειξη των Ελλήνων αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.". Επί τη βάση των ανωτέρω διατάξεων εκδόθηκαν αφ' ενός μεν η υπ' αριθμ.17585/18.5.99 κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Τύπου (φ. 698, Β) με την οποία ορίστηκαν τα της ραδιοτηλεοπτικής προβολής των εκπροσωπούμενων στη Βουλή ή το Ευρωκοινοβούλιο κομμάτων, από τα κρατικά και ιδιωτικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα για τις εκλογές τις 13.6.99, αφ' ετέρου δε η υπ' αριθμ.18694/31.5.99 όμοια απόφαση (Φ.1001, Β'), με την οποία έγινε ανάλογη ρύθμιση για τα κόμματα που δεν εκπροσωπούνται στο Εθνικό ή Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ειδικότερα, με την τελευταία αυτή απόφαση υποχρεώθηκαν τα κρατικά και ιδιωτικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα να παραχωρήσουν δωρεάν για μεν τα κόμματα που δεν εκπροσωπούνται στη Βουλή ή το Ευρωκοινοβούλιο αλλά είχαν λάβει στις ευρωεκλογές του 1994 ποσοστό 0.50% των εγκύρων ψηφοδελτίων, ραδιοτηλεοπτικό χρόνο 20 λεπτών, για όλα δε τα λοιπά κόμματα ραδιοτηλεοπτικό χρόνο 5 λεπτών στο καθένα για την παρουσίαση των προγραμμάτων τους. Η ρύθμιση αυτή, στηρίζεται στα κριτήρια "της αναλογικής ισότητας και της δυνατότητας εξασφάλισης της μεταδόσεως των θέσεων και των προγραμμάτων", σύμφωνα και την διατύπωση της εξουσιοδοτικής διατάξεως του ν. 2429/96, και αφορά τα κόμματα, όπως το ενιστάμενο, που δεν

εμπίπτουν στην περίπτωση των κομμάτων που έλαβαν στις ευρωεκλογές του 1994 ποσοστό 0,50% των ψήφων ούτε, πολλώ μάλλον, στις περιπτώσεις των κομμάτων που εκπροσωπούνται στην Βουλή ή το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, περαιτέρω δε αυτή δεν αντιβαίνει σε καμία από τις προαναφερθείσες συνταγματικές διατάξεις, διότι θεσπίζεται με το αντικειμενικό κριτήριο της κοινοβουλευτικής εκπροσωπήσεως των κομμάτων αυτών και της εκλογικής των δυνάμεως, λαμβανομένου υπόψη ότι, πάντως, χορηγείται σε όλα αυτά τα κόμματα ένας ελάχιστος μεν (5λεπτο), αλλά ικανός για την προβολή των βασικών τους θέσεων ραδιοτηλεοπτικός χρόνος. Συνεπώς, τα αντιθέτως με την ένσταση προβαλλόμενα περί παραβιάσεως των εν λόγω συνταγματικών διατάξεων, με το βασικό επιχείρημα ότι δια λόγους ίσης μεταχειρίσεως κατά την εκφορά του πολιτικού λόγου προς τα λοιπά πολιτικά κόμματα έπρεπε να χορηγηθεί στο ενιστάμενο κόμμα μεγαλύτερος από τον διατεθέντα ραδιοτηλεοπτικός χρόνος, είναι απορριπτέα, ως αβάσιμα, ενώ περαιτέρω τα προβαλλόμενα ότι το κόμμα αυτό αντιμετωπίστηκε με διακριτική εις βάρος του μεταχείριση κατά συρροή και ότι τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα δεν του παραχώρησαν τον δικαιούμενο χρόνο για την προβολή των απόψεών του, είναι απορριπτέα, ως αόριστα και αναπόδεικτα.»

Λήμματα:

Ευρωεκλογές- Ίση μεταχείριση κομμάτων.

• 74/1997 ΑΕΔ

Περίληψη:

Εκλογές - Πρόωρες εκλογές - Ρήτρα 3% - Οικονομική ενίσχυση κομμάτων -. Η μη αναφορά στο προεδρικό διάταγμα που διαλύει τη βουλή και προκηρύσσει πρόωρες εκλογές δεν αποτελεί στοιχείο της εξωτερικής νομιμότητας του. Η τιθέμενη αποκλειστική ρήτρα του 3% ως κατώτατο όριο για την εκλογή βουλευτή δεν αντίκειται στην αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου, αφού το όριο αυτό τίθεται αντικειμενικά και απρόσωπα, αποβλέπει στην αποφυγή καταθρυσματισμού των πολιτικών δυνάμεων και κατά την αντίληψη του νομοθέτη, συνδέεται με τη δυνατότητα σχηματισμού βιώσιμων κυβερνήσεων. Δικαιούχοι της εκλογικής χρηματοδότησης, είναι, όχι οι μεμονωμένοι υποψήφιοι αλλά τα πολιτικά κόμματα και οι συνασπισμοί κομμάτων.

Αποσπάσματα από το κείμενο της απόφασης:

«ο ν. 2429/1996 (155 Α'), ο οποίος περιέχει και ρυθμίσεις σχετικές με την εκλογική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων. Ο νόμος αυτός ορίζει ως δικαιούχους της εκλογικής χρηματοδότησης, σύμφωνα άλλωστε με την πιο πάνω συνταγματική διάταξη, όχι τους μεμονωμένους υποψηφίους αλλά τα πολιτικά κόμματα και τους συνασπισμούς κομμάτων. Περαιτέρω δε, προβλέπει την κατανομή στους δικαιούχους του συνολικού ποσού της χρηματοδότησης με κριτήρια την κοινοβουλευτική τους εκπροσώπηση και την εκλογική τους δύναμη (βλ. άρθρα 1 έως 3), κριτήρια δηλαδή αντικειμενικά και απρόσωπα, τα οποία δεν προσβάλλουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης των

κομμάτων.....»

Λήμματα:

Εκλογές ,Πρόωρες εκλογές ,Ρήτρα 3% ,Οικονομική ενίσχυση κομμάτων

Δημοσίευση:

ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ

• 2285/1994 ΣΤΕ

Περίληψη:

Κρατική οικονομική ενίσχυση πολιτικών κομμάτων- κατανομή αυτής- Δικαιούχα πολιτικά κόμματα- αίτηση ακύρωσης- έννομο συμφέρον προς προσβολή- βλάβη- άνιση μεταχείριση- ανταγωνισμός.

Αποσπάσματα από το κείμενο της απόφασης:

«...Όταν η προσβαλλόμενη πράξη δεν αφορά σ' αυτό τούτο το κόμμα, ούτε εμποδίζει αμέσως την πραγμάτωση του σκοπού του, δεν έχει τούτο άμεση και ίδιον έννομο συμφέρον προς άσκηση κατά της πράξεως αυτής αιτήσεως ακυρώσεως. Διότι, όπως προκύπτει εκ του Συντάγματος, και ιδίως εκ του άρθρου 29 παρ. 1 τούτου, σκοπός των κομμάτων, στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, είναι η διάδοση των πολιτικών των ιδεών και του πολιτικού των προγράμματος, και η εις την Βουλή και την Κυβέρνηση, δι' ασκήσεως Κυβερνητικού έργου ή δι' ελέγχου της Κυβερνήσεως, κατά περίπτωση, επίδραση στη διαμόρφωση της κρατικής δραστηριότητας σύμφωνα με τις πολιτικές τους ιδέες και το πολιτικό τους πρόγραμμα, μη περιλαμβανομένης και της δι' αιτήσεως ακυρώσεως επιδιώξεως της εξαφανίσεως παρανόμων διοικητικών πράξεων, αντιθέτων προς τις πολιτικές ιδέες και το προγραμμάτων, έστω και αν αυτές, εκ του αντικειμένου των, συνάπτονται προς γενικότερα και ζωτικής σημασίας ζητήματα, εφ' όσον εξ αυτών δεν θίγεται αμέσως η δράση του κόμματος ως φορέως συλλογικής δραστηριότητας....»

«...Συνεπώς, το αιτούν πολιτικό κόμμα δεν δύναται να θεμελιώσει άμεσο και ίδιον έννομο συμφέρον προς άσκηση της υπό κρίσιν αιτήσεως, καθ' όσον επικαλείται προς τούτο ότι "η διαφανής, έντιμη και νόμιμη διαχείριση του δημοσίου χρήματος, αλλά και η αξιοπιστία και η ηθική των κομμάτων αποτελεί βασική θέση της ιδρυτικής μας διακήρυξης, συνεπαγομένη την άμεση υποχρέωσή μας ως κόμματος διά την άσκησιν παντός νομίμου μέσου προς προάσπιση και προστασίαν των ως άνω αρχών", και ότι "η εύρυθμη λειτουργία των θεσμών και ο έλεγχος των πράξεως της εκτελεστικής εξουσίας και κυρίως η πιστή τήρηση και εφαρμογή του Συντάγματος αποτελεί πρωταρχική ηθική και νομική υποχρέωση κάθε πολίτη κατά συνταγματική επιταγή [αρθρ. 120 Συντ.],

πολύ δε περισσότερο κάθε κόμματος". Αποβαίνει δ' εξεταστέον κατά πόσον το κόμμα τούτο δύναται να θεμελιώσει έννομο συμφέρον προς άσκηση της κρινομένης αιτήσεως, καθ' όσον, επικαλούμενο ιδίαν βλάβη, προβάλλει ότι αυτό, "εκ της παρανόμου χορηγήσεως της κρατικής οικονομικής ενισχύσεως, υφίσταται και άνιση μεταχείριση και ανταγωνισμό κατά την λειτουργίατου"...»

«...Επειδή εκ της πρώτης των ως άνω προσβαλλομένων πράξεων, αυτοτελώς σκοπούμενης, διά της οποίας ηυξήθη στον γενικό προϋπολογισμό εξόδων του κράτους οικονομικού έτους 1993 κατά 3.000.000.000 δραχμές η πίστωση του Κ.Α.Ε. 2596, που αφορά στην κρατική οικονομική ενίσχυση των πολιτικών κομμάτων, με αντίστοιχη ισόποση μείωση των πιστώσεων άλλων κωδικών αριθμών, δεν επέρχεται ευθέως στο αιτούν κόμμα, ουδ' άλλωστε προβάλλεται υπό τούτου ότι επέρχεται σ' αυτό, συγκεκριμένη βλάβη. Ως εκ τούτου, δεν υφίσταται άμεσον και ίδιον έννομο συμφέρον του αιτούντος κόμματος προς προσβολή της πράξεως αυτής δι' αιτήσεως ακυρώσεως, και η κρινόμενη αίτηση, κατά το μέρος που στρέφεται κατά της πράξεως αυτής, ασκείται απαραδέκτως....»

«...Από την ανωτέρω διάταξη της παραγρ. 2 του άρθρου 29 του Συντάγματος, που προβλέπει την κρατική οικονομική ενίσχυση των κομμάτων, καθώς και από την αρχή της ισότητας και ειδικότερα από την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως των πολιτικών κομμάτων και της παροχής σ' αυτά ίσων ευκαιριών, η οποία αποτελεί θεμελιώδη κανόνα του δημοκρατικού πολιτεύματος, απορρέει δε και από την παραγρ. 1 του ίδιου άρθρου 29, προκύπτει ότι η οικονομική αυτή ενίσχυση πρέπει να παρέχεται από το Κράτος σε όλα κατ' αρχήν τα κόμματα, που προβλέπει η ανωτέρω διάταξη της παραγρ. 1 του άρθρου 29 και οι νόμοι που τελούν σε αρμονία προς αυτήν. Δεν αποκλείουν όμως οι συνταγματικές αυτές διατάξεις την θέσπιση από το νόμο προϋποθέσεων για την παροχή της κρατικής οικονομικής ενισχύσεως, εφ' όσον οι προϋποθέσεις αυτές στηρίζονται σε κριτήρια αντικειμενικά και πρόσφορα για την εξυπηρέτηση του επιδιωκομένου σκοπού, ο οποίος συνάπτεται με την ύπαρξη κομμάτων που αντιπροσωπεύουν εν ενεργεία πολιτικές δυνάμεις, των οποίων η παρουσία στην πολιτική σκηνή είναι έκδηλη...»